

Recenzie

MACHÁČEK, Ladislav – KROŠLÁK, Stanislav: Dve školy demokracie. Občianske vzdelávanie a školská samospráva

Olomouc: UPOL, 2012, 81 s.

S nastolením demokracie získala po roku 1989 občianska participácia pre slovenských občanov nové rozmery. Do popredia sa dostali nové, reálne možnosti ovplyvňovať spoločensko-politickú situáciu. Ľudia, ktorí zažili predošlý režim, sa dokázali primerane nadchnúť pre nové možnosti a aj ich relevantne začať využívať. Avšak nová generácia, ktorá nie je poznačená nedemokratickým režimom, nepozná obmedzenia a nutnosť občianskej pasivity, si nedokáže uvedomovať ani dôležitosť a vymoženosti demokratického občianstva a nevidí potrebu politickej participácie v právnom štáte. Preto je potrebné o to viac klásť dôraz na dôležitosť výchovy k demokratickému občianstvu, a to tými najefektívnejšími prostriedkami. Na to, aby však bolo možné uskutočňovať v systéme vzdelávania pozitívne zmeny, je v prvom rade nutné poznať aktuálnu situáciu a jej negatíva. Práve tu vidíme najvýznamnejší prínos recenzovanej publikácie, nakoľko prezentuje výsledky viacerých sociologických prieskumov, vykonaných v rozmedzí niekoľkých rokov. Zároveň konfrontuje predkladané poznatky s realitou úrovne výchovy slovenskej mládeže k demokratickému občianstvu a jej schopnosti reálne aplikovať svoje vedomosti v praxi.

Profesor L. Macháček je v odborných kruhoch známy ako odborník v oblasti sociológie a politiky mládeže, zaoberajúci sa občianskou participáciou mladých ľudí. Autorove práce, reflektujúce túto problematiku, vychádzajú z dokumentu prijatého vládou Slovenskej republiky už v roku 2005, keď sa jednou z priorít štátnej politiky mládeže stala *Podpora vzdelávania k aktívnemu občianstvu a participácii mládeže*.

Cieľom predkladanej publikácie tak má byť charakteristika situácie rozvoja hnutia mládeže, usilujúceho sa o presadenie nových možností participácie mladých ľudí na rozhodovacích procesoch, a to predovšetkým prostredníctvom školskej samosprávy. Publikácia je zároveň zameraná na zmeny vo vyučovaní jednotlivých predmetov s bezprostredným vplyvom na občianske vedomosti žiakov a študentov v určitom období, ktoré skúmal S. Krošlák v rámci svojho doktorandského projektu s podporou IUVENTY.

V úvode L. Macháček zdôrazňuje, že predkladaná práca v podstate predstavuje výstup časti výskumu, na ktorom sa podieľa IUVENTA od roku

2005. Výskum vychádza jednak zo spomínanej priority schváleného vládneho dokumentu, a taktiež zo záväzku, ktorý na seba prevzala Slovenská republika ako člen Rady Európy v roku 2007, a to vynakladať úsilie vo vytváraní a skvalitňovaní participácie mládeže na občianskom a politickom živote spoločnosti, a teda vytvoriť z výchovy k demokratickému občianstvu (EDC – *Education for democratic citizenship*) prioritný cieľ. Zároveň autor zdôrazňuje, že práve školy predstavujú prvé verejné prostredie, kde je výchova k občianstvu aplikovaná, a tiež, že Slovenská republika pre tento cieľ vytvára pozitívnu legislatívnu oporu. Autori preto, na základe jednotlivých sociologických výskumov vykonávaných od roku 2005 z podnetu z ministerstva školstva SR v rámci IUVENTY o politickej a občianskej participácii, chceli evidentne poukázať na kvalitu a efektivitu výchovy k občianstvu realizovanej na jednotlivých slovenských školách a tiež na možnosti, poskytované študentom pre praktickú realizáciu svojich poznatkov prostredníctvom školskej samosprávy, označenej tiež ako školy demokracie, a teda formy neformálneho vzdelávania pri kreovaní európskych občanov. Táto publikácia prezentuje tie výskumy, ktoré sa orientujú na výchovu k občianstvu realizovanú pomocou vyučovaných predmetov na stredných a vysokých školách, ale aj prostredníctvom školských rád a senátov ako súčasti školskej samosprávy. Práve tieto inštitúty predstavujú dôležitú štruktúrnú možnosť procesu učenia konaním („*learning by doing*“).

Prvá kapitola publikácie s názvom *Formálne a neformálne občianske vzdelávanie*, ako už z názvu vyplýva, poukazuje na dôležitosť jednotlivých foriem výchovy mladých ľudí k občianstvu. Znalosť o demokratickom občianstve, ako aj následnú schopnosť uplatňovať svoje občianske práva a povinnosti, pokladá L. Macháček za základný predpoklad občianskej gramotnosti, pričom prvú oblasť – edukáciu – radí pod formálne vzdelávanie a druhú oblasť – participáciu – priradzuje k neformálnemu vzdelávaniu. Obom zložkám sa pripisuje v spoločnosti rovnaká dôležitosť. Zdôrazňuje, že medzi participáciou mladých ľudí a ich občianskymi vedomosťami je významná súvislosť, a preto sa značná pozornosť v publikácii venuje vyučovaniu predmetov s bezprostredným vplyvom na úroveň občianskych vedomostí študentov a ich modifikáciu v skúmanom období. V texte sa nezabúda ani na tzv. informálne vzdelávanie (spájané napr. s rovesníckymi skupinami či prostriedkami masmediálnej komunikácie), no nepriradzuje sa mu výraznejší význam v porovnaní s neformálnym vzdelávaním, ktoré sa považuje za rozhodujúce. Práve táto forma podľa L. Macháčka významne rozvíja intelektuálne schopnosti a participačné zručnosti žiakov.

Formálna edukácia a proces zmien vyučovania občianskej náuky na Slovensku, tak znie názov druhej kapitoly recenzovanej publikácie. L. Macháček v nej prezentuje význam formálneho vzdelávania žiakov a študentov

prostredníctvom jednotlivých vyučovacích predmetov, súbežne s výsledkami prieskumov realizovaných v tejto oblasti za vymedzené obdobie. Autor predkladá dôležitý záver, a to, že študenti viac poznatkov o demokracii získavajú zo špecializovaných predmetov ako je náuka o spoločnosti a občianska výchova, než z predmetov klasických ako dejepis a pod. V druhej časti kapitoly autor nadväzne prezentuje výsledky výskumu občianskej výchovy. Kapitola tak ponúka závery pozorovania rôznych vplyvov na učenie sa demokracii a zároveň popisuje vplyv školy, a to najmä proces vyučovania občianskej náuky a jednotlivé úlohy z neho vyplývajúce. Následne sa dokladajú niektoré výsledky výskumu ICCS 2009 (*International Civic and Citizenship Study*), ktoré spracoval autor pre expertízu NUCEM v Bratislave. K významným výsledkom patrí zistenie, že sa stále využíva metóda klasického výkladu spojená s diskusiou či otázkami a odpoveďami, a skupinové práce žiakov či projekty a iné aktivizačné metódy sú využívané skôr zriedkavo.

Nosnú časť predstavuje tretia podkapitola, ktorá predostiera výsledky experimentu, týkajúce sa vyučovania občianskej výchovy na strednej škole. S. Krošlák poskytuje hodnotné výsledky relatívne detailne popísaného prieskumu, ktorého primárnym zámerom je komparácia spôsobu výučby občianskej výchovy u zostavených skupín respondentov. Na jednej strane figuruje tzv. kontrolná skupina, u ktorej vyučovanie prebieha klasickým výkladom a na druhej strane vystupuje tzv. experimentálna skupina, kde prebieha vyučovanie zážitkovou formou. Prieskumom tak hodnotne poukazuje na veľmi dobré výsledky edukácie zážitkovou formou, pričom ale zdôrazňuje potrebu jej kombinovania s klasickou metódou výučby.

Tretia kapitola s názvom *Občianske vedomosti žiakov stredných škôl na Slovensku*, uvádza prezentáciu výsledkov výskumu, ktorý bol realizovaný v roku 2011 a mal za úlohu primárne prezentovať schopnosť žiakov z dvoch skupín stredných škôl (gymnaziá a tie ostatné), operovať s konkrétnymi faktami a známymi prvkami občianskej výchovy a občianstva. Podľa L. Macháčka bolo cieľom preveriť ich schopnosť „porozumieť širšiemu kontextu politiky a inštitucionálnym procesom fungovania občianskej spoločnosti“ (s. 31). Významnú súčasť kapitoly tvorí bezpochyby medzinárodná komparácia vzdelanostnej úrovne v danej oblasti. V závere kapitoly nájde čitateľ informácie porovnávajúce posun vedomostí podobnej výskumnej vzorky žiakov oproti roku 2009. Ako konštatuje L. Macháček, z predložených výsledkov komparácie za trojročný časový interval sa neobjavila žiadna výrazná zmena.

Výsledky prieskumu zrealizovaného na vybraných slovenských stredných školách predostiera aj štvrtá kapitola s názvom *Neformálna edukácia a žiacke školské rady na stredných školách*. Tento krát bolo predmetom prieskumu najmä neformálne vzdelávanie, a teda praktická realizácia získaných poznatkov

v školskej samospráve, pre ktorú, ako už bolo spomenuté, Slovenská republika poskytuje pozitívny legislatívny rámec. Okrem skutočnosti, že škola je všeobecne chápaná ako inštitúcia s poslaním zabezpečiť prenos vedomostí, schopností a kompetencií, na ktorých je založený kultúrny systém spoločnosti, ide zároveň o hierarchicky usporiadanú organizáciu s fungujúcou byrokraciou a fungujúcim súborom pravidiel „vládnutia“ a každodenného fungovania. Školu tak chápajú ako dôležitý faktor kreovania „informovaného, zodpovedného, participatívneho“ občana, a to najmä vďaka systému formálneho vzdelávania o spoločnosti. Autori ale podotýkajú, že v súčasnosti sú školy povinné vytvoriť žiakom vhodné podmienky k realizácii aktívnej zodpovednosti, aby sa tak mohli učiť uplatňovaniu svojich občianskych práv a plneniu povinností v praxi. Kapitola tak zmysluplne prezentuje výsledky spomínaného prieskumu stavu školskej samosprávy na stredných školách, ktorý bol realizovaný s podporou IUVENTY na základe poverenia odboru mládeže MŠ SR. Výsledky ponúkajú zaujímavé zistenia, ktoré poukazujú, že napriek vhodným legislatívnym podmienkam školská samospráva na slovenských stredných školách stále nie je žiakmi efektívne využívaná a preukazuje veľa prvkov formálneho prístupu a dokonca manipulácie.

V závere môžeme konštatovať, že autori tmočia verejnosti získané poznatky pútavou a zrozumiteľnou formou. Ako to vyplýva z publikácie, občiansku výchovu na školách treba na Slovensku modifikovať. Radi konštatujeme, že podobnou problematikou sa zaoberajú ďalšie výskumné pracoviská. Napríklad na UKF v Nitre sa realizuje výskumný projekt s názvom *Výchova k občianstvu v európskom kontexte – inovácia študijného programu*. V tomto roku, ktorým sa uzatvára desať rokov od prijatia zákona o fungovaní žiackych školských rád v samospráve škôl, bude celkom iste príležitosť porovnávať a konfrontovať výsledky viacerých výskumných pracovísk v záujme posilnenia účasti mladých ľudí na demokratickom vládnutí v škole a v spoločnosti.

Prezentované výsledky výskumov z uplynulej dekády môžu slúžiť aj ako podnet pre prípravu nových projektov v oblasti fungovania mládežníckych parlamentov v mestách a obciach Slovenska. Publikácia predstavuje v predmetnej problematike inšpiratívny zdroj nielen pre vedeckú, ale aj pre širšiu laickú občiansku verejnosť. Ponúka možnosť vytvorenia si vlastného obrazu o aktuálnom stave občianskych vedomostí a politickej participácie slovenskej mládeže.

Anna Mravcová
Poľnohospodárska univerzita Nitra